

ББК: 63.3(0)я43

I-906

УДК: 94(100)(08)

Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2008. – Випуск 6. – с. 136

У шостому випуску збірника розглядаються актуальні проблеми історії нового та новітнього часу, питання методології та історіографії, подаються рецензії на новітні публікації. Видання розраховане на науковців, викладачів історії та студентів.

ББК 63.3(0)я43

Редколегія випуску:

Сич О. І., доктор історичних наук, професор
(науковий редактор);

Добржанський О. В., доктор історичних наук, професор;

Марусик Т. В., доктор історичних наук, професор;

Троян С.С., доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Фісанов В. П., доктор історичних наук, професор;

Холодницький В.Ф., кандидат історичних наук, доцент;

Сахновський Є. В., кандидат історичних наук, доцент;

Піддубний І. А., кандидат історичних наук, доцент;

Мінаєв А. В., кандидат історичних наук, в.о. доцента (відповідальний секретар).

Літературний редактор – **Луцул О. В.**

Рецензент – **Макар Ю. І.**, доктор історичних наук, професор

Друкується за ухвалою Вченої Ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Збірник наукових праць «Історична панорама» включений до переліку наукових фахових видань України зі спеціальності «Історичні науки» (Додаток до постанови президії ВАК України від 4.07.2006 р. №1 – 05/7 // Бюлетень ВАК України, № 8, 2006 р.)

Свідцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію № 289,
серія ЧЦ від 23.03. 2005 р.

Усі опубліковані в збірці матеріали подаються в авторській редакції.

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

Позиція редакції необов'язково збігається з позицією авторів.

Адреса редколегії: кафедра історії нового та новітнього часу, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, 58 012, тел. (0372) 52 – 27 – 39.

E-mail: hist_panorama@yahoo.com

© „Рута”, 2008.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

УДК 94:001.8

**Проблема об'єктивності в історичному пізнанні
(матеріали наукового семінару
кафедри історії нового та новітнього часу,
13 листопада 2007 р.)**

13 листопада 2007 р. відбулося засідання наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на тему «*Проблема об'єктивності в історичному пізнанні*». Як завжди, у роботі семінару взяли участь як співробітники кафедри історії нового та новітнього часу, так і їхні колеги з інших структурних підрозділів університету й інших ВНЗ міста Чернівці.

Відкриваючи науковий семінар, зав. кафедрою історії нового та новітнього часу ЧНУ, д. і. н., проф. **О. І. Сич** зазначив, що стало доброю традицією принаймні раз на рік розглядати на засіданнях питання методології історичної науки, як і загалом наукового дослідження, викладання історії тощо (так, свого часу кафедра дискутувала з приводу таких понять, як «правда» і «істина» в історичних дослідженнях та ін.). Це тим більше є актуальним, що протягом останніх років в Україні спостерігається відчутне зниження методологічного рівня як викладання, так і дослідження історії. Подібна ситуація є особливо прикрою, оскільки, орієнтуючись на світові стандарти в освітній галузі, в галузі науки зокрема, ми чомусь забуваємо, що у провідних країнах світу методологічна складова освіти й науки є обов'язковою. Її застосування вимагається не лише від професійних науковців, але й від студентів (останні, наприклад, неодмінно включають відповідні рядки щодо методологічної основи навіть у свої есе), причому такий підхід носить не формальний характер. В нашій країні, на превеликий жаль, формальний підхід до методології наукового дослідження нерідко виявляється навіть на рівні кандидатських, а іноді й докторських дисертацій. Тому тема сьогоdnішнього наукового семінару обрана цілком закономірно. До того ж, керівник наукового семінару й сьогоdnішній доповідач к. і. н., доц. кафедри історії нового та новітнього часу **Є. В. Сахновський** не просто за фахом протягом багатьох років викладає курс методології історичної науки на факультеті історії, політології та міжнародних відносин, але й справді захоплюється подібною проблематикою і є одним з провідних вітчизняних фахівців у цій галузі.

Розпочинаючи свою доповідь, доц. **Є. В. Сахновський** підтримав думку проф. **О. І. Сича** щодо того, що сьогоdnі в Україні, на жаль,

приділяється дуже мало уваги методологічним проблемам. Тим не менше, якщо подивитися автореферати кандидатських дисертацій з історичних наук, впадає в око, що практично всі дисертанти у методологічній частині (як правило, у вступі) роботи «клянуться» «принципом об'єктивності». Попри це, рідко хто з дисертантів намагається насправді з'ясувати, *що являє собою даний принцип і чи існує він взагалі*. По ходу доповідач зазначив, що особисто він після певних, доволі довгих міркувань і пошуків дійшов висновку, що *принципу об'єктивності не існує*. Натомість є *проблема об'єктивності* і її варто серйозно обговорити.

Доц. **Є. В. Сахновський** підкреслив, що, приступаючи до обговорення теми семінару, насамперед, необхідно сформулювати цю проблему, з'ясувати, де та в якому контексті вона виникає, і спробувати показати шляхи її можливого вирішення. Саме поняття «об'єктивність» (нім. «Objektivität») поширилося в XIX ст., головним чином під впливом Ім. Канта, хоча проблема об'єктивного (неупередженого) знання виникла значно раніше – приблизно в XVII ст. у зв'язку з формуванням новоевропейської («картезіанської») науки. Саме тоді був ініційований рух в напрямку «абсолютної концепції реальності» (Див.: *Мегилл А. Историческая эпистемология. – М., 2007. – С. 374*).

Тут варто зробити невеликий відступ, щоб нагадати, що сучасне наукознавство розрізняє два поняття науки. Наука як галузь культури, невід'ємна складова духовного життя, світосприйняття в цілому. У цьому сенсі родоначальниками науки були греки періоду класичної античності (V-IV ст. до н. е.), які передали її європейським народам у формі «триєдиного цілого»: філософія, знання, наука. Натомість, тільки в Новий час, приблизно з XVII ст. (перша наукова революція), в процесі відокремлення науки від традиційної філософії з'являється власне наука нового типу, та, яку прийнято називати «ноевропейською», або «картезіанською». Її заснували Рене Декарт (Cartesius – звідси «картезіанська»), Френсіс Бекон, Роберт Бойль та ін. Наука в їх розумінні виступала як система об'єктивних знань про дійсність, вона зорієнтована на пошуки об'єктивної істини. Ось, власне, тоді й виникає проблема об'єктивності, оскільки у контексті новоевропейської науки науковість ототожнювалася не з будь-яким знанням, а саме з об'єктивним, тобто незалежним від суб'єкта пізнання.

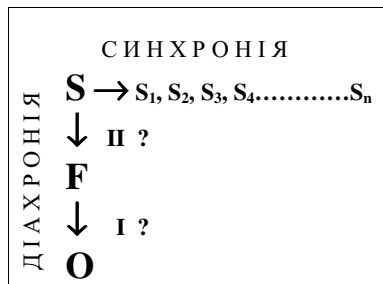
Обґрунтування згаданого вище розрізнення двох понять «науки» можна знайти в працях Т. Куна, М. Гайдеггера, М. К. Мамардашвілі, П. Гайденко, В.І. Вернадського та інших відомих вчених та філософів. Нині воно є визнаним і в українському наукознавстві (Див.: *Русяєва Т. Г. Еволюціонізм як методологічний принцип розвитку науки // Наука та наукознавство. – 2007. - № 2. – С. 52-60*).

Що стосується безпосередньо історії (історіописання), то у ній проблема об'єктивності найбільш чітко і виразно була сформульована *Г.В.Ф. Гегелем*. Доповідач наголосив на принциповій відмінності наукового підходу історика від філософа: історик безпосередньо займається історією, тоді як філософ думає над поняттям «історія». Так само й Гегель, розмірковуючи над

цим поняттям, виділив у ньому два фундаментальних значення: 1) об'єктивна історія (I_1) – «діяння», тобто реальний історичний процес, реальні події, які відбувалися незалежно від нашого знання про них; 2) суб'єктивна історія (I_2) – «розповідь про діяння», або, як ще кажуть, «писана історія», тобто знання про історію, які безпосередньо залежать від нашого пізнання. Гегель поставив закономірне питання про співвідношення цих двох фундаментальних значень в межах єдиного поняття «історія», когерентність (зв'язок, співвідношення) між «діяннями» (*res gestae*) і «розповіддю про діяння» (*historiam rerum gestarum*). Тим самим він вказав, де саме в історії постає кардинальна проблема її пізнання.

Надалі доц. **Є. В. Сахновський** запропонував розглянути це співвідношення більш детально на запропонованій ним схемі. Формальний процес історичного пізнання виглядає наступним чином: є історик як суб'єкт пізнання (**S**) і є певна подія у минулому чи процес, які він пізнає – об'єкт пізнання (**O**). Втім, суб'єкт не має безпосередньо справи з об'єктом, оскільки процес пізнання минулого здійснюється через джерела (*fontes* – **F**). До того ж, пізнавальний процес відбувається у двох площинах: 1) **діахронія**, або часова вертикаль (історик дивиться з сучасності на минуле) та 2) **синхронія**, яка стосується аналізу та оцінки написаних раніше праць. Історик у процесі пізнання історичної події (або процесу) так чи інакше ознайомлюється з творами попередників, «входить у проблему», відкидає одні викладені там положення й погоджується з іншими.

Виникає запитання, де і в якому контексті постає проблема об'єктивності? У напрямку діахронії виділимо дві ланки: а) співвідношення між джерелом і подією; б) між істориком і джерелом. Простіше кажучи, **першим питанням** буде наступне: чи можуть джерела об'єктивно відобразити історичну подію, тобто об'єкт дослідження? **Друге питання**: чи може історик об'єктивно (неупереджено) дослідити джерело? Можна стверджувати, що сума цих двох питань саме і складає суть проблеми об'єктивності в історичному пізнанні (сюди ж можна додати наступний аспект: чи здатний історик неупереджено вивчати праці своїх попередників? Втім, цей аспект є побічним у даній проблемі). Ось як схематично виглядає викладене вище:

S – суб'єкт пізнання (історик)

F – джерело (*fontes*)

O – об'єкт пізнання (подія, процес)

$S_1, \dots, S_n$ – попередники та сучасники субекта, праці яких він оцінює, критикує, використовує.

Ця схема (ідеальна когнітивна модель) дозволяє розглянути головні питання історичного пізнання:

1) У **діахронії**:

а) об'єктивності;

б) історизму (історизму).

2) У **синхронії**:

а) актуальності дослідження;

б) оригінальності (співвідношення джерельного і поза-джерельного знання).

Зокрема, повертаючись до проблеми об'єктивності, доповідач вказав на такі особливості пізнавального процесу, які очевидні в підсистемі S – F – O (**діахронії**). Отже, історичне пізнання:

а) ретроспективне (спрямоване в минуле);

б) опосередковане (джерелами);

в) подвійно суб'єктивоване:

1. у ланці F – O,

2. у ланці S – F.

Таким чином, на думку доц. **Сахновського Є. В.**, об'єктивізм – це, скоріше за все, **віра** історика у можливість адекватного відтворення минулого, а не методологічний принцип, що й було більш детально доведено автором цієї доповіді (Див.: *Сахновский Е. В. Объективизм в историческом познании: методологический принцип или символ веры историка? // Философия и будущее цивилизации: Тезисы докладов и выступлений IV Российского философского конгресса (Москва, 24-28 мая 2005 г.)*. – Т. 3. – М., 2005.). Отож, поняття «об'єктивності» пов'язується не з принципом, а з вірою. Натомість існує **проблема об'єктивності**.

Щодо підходів до її вирішення, то, на думку доповідача, існують протилежні точки зору (оскільки проблема ставилася і вирішувалася по-різному у різні періоди часу й у різних філософських течіях): наприклад, «абсолютний» підхід, коли відповідь на обидва питання є позитивною. Зокрема, так вирішувалася проблема об'єктивності у деяких течіях європейської думки (як, наприклад, **позитивізм** другої половини XIX ст.). Історик-позитивіст був впевнений, що джерела можуть адекватно відобразити історичну подію, так само й історик здатний (за допомогою певних наукових методик) об'єктивно досліджувати джерела. Цей вкрай оптимістичний варіант відповіді запропонував свого часу відомий німецький історик Л. Ранке, який закликав вивчати минуле таким, «яким воно було *насправді*» (*wie es eigentlich gewesen war*).

В останній чверті XX – на початку XXI ст. переважає **постмодерністський** підхід до проблеми (деконструктивізм та ін.), у межах якого питання можливості об'єктивного пізнання було піддано сумнівам як на загальнофілософському, так і на конкретно-науковому рівнях. Зокрема, щодо історії постмодерністами дається абсолютно негативна відповідь на обидва поставлені вище питання: як джерела, так і твір історика є текстами, а

тексти, за самою своєю природою *не можуть об'єктивно* відображати об'єкт пізнання.

Варто відзначити, що вирішення проблеми об'єктивності пізнання у науці загалом у межах «абсолютно-об'єктивного» (позитивного) підходу належить «картезіанській» науці, оскільки саме Декарт поставив питання про «абсолютну об'єктивність», спираючись на дані природничих наук. На думку доповідача, в історії поява «абсолютно-об'єктивного» підходу пов'язана із проекцією наукових принципів, укорінених у природничих науках, на гуманітарні дисципліни, здійснену свого часу саме у «картезіанській» науці. Сьогодні ж абстрактно-філософська площина поняття «об'єктивність», як правило, розглядається як *ідеал*, до якого потрібно прагнути, але який є *недосяжним*. Нерідко висловлюється теза, що абсолютна істина – для Бога, отож, абсолютна об'єктивність – це об'єктивність «Божими очима». Натомість вчені пізнають світ на рівні відносних істин.

Наостанок доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що сьогодні ставиться питання про т. зв. «дисциплінарну об'єктивність»: поняття «об'єктивність» можна і варто розглядати на рівні певної дисципліни (історії, філології, фізики та ін.). «Дисциплінарна об'єктивність» наближає нас до наукового співтовариства гуманітаріїв, у яких вироблені певні критерії об'єктивності, які відрізняються від прийнятих у природничих науках. Орієнтуючись не на абстрактну науковість (та відповідну об'єктивність), а на гуманітарний ідеал наукового пізнання, історик повинен бути якомога краще обізнаним з методологіями та методами «текстових» дисциплін, зокрема, таких як герменевтика, семіотика, текстологія та інші. Багатий досвід історіописання XIX – XX ст. свідчить про те, що спроби безумовно орієнтуватись на об'єктивістський науковий ідеал природознавства мало що дали історикам, приреченим у такому разі рухатись «sub aliena umbra» («під чужою тінню»).

Насамкінець, повертаючись до нині визнаного двоякого поняття «наука», доповідач поставив перед аудиторією питання: чи витісняє Історія, зорієнтована на об'єктивістський, по суті природознавчий, ідеал новоєвропейської («картезіанської») науки, ту Історію, яка, за давньою традицією, залишається в межах античного поняття «науки» як невід'ємної галузі культури. Питання, як здається, риторичне. Та весь парадокс нинішньої ситуації в українській історіографії ось у чому: історики як писали, так і надалі пишуть свої нарративні твори (у тому числі дисертації) в традиційному стилі науковості, але продовжують (про всяк випадок, «бо так треба», «всі так роблять») давати «клятву вірності» «принципу об'єктивності» - гносеологічному витвору картезіанської науки.

Після завершення доповіді доц. **Є. В. Сахновському** було задано чимало запитань.

1. Говорячи про практичну площину проблеми, асист. кафедри історії нового та новітнього часу **В. І. Пінцак** поцікавився, яким чином розв'язувати питання об'єктивності історичного пізнання в оформленні результатів наукових досліджень, зокрема, у дисертаціях та їх авторефератах. Адже там існують в якості обов'язкових структурних елементів методи, принципи, на

яких базувалося дослідження, з-поміж яких, як правило, називають принцип наукової об'єктивності. І, хоча нерідко його включають у цей перелік суто формально, проте його відсутність може послужити певною перепорою для людини у процесі захисту кандидатської дисертації і/або підтвердження ступеня.

Відповідаючи на це запитання, доц. **Є. В. Сахновський** ще раз наголосив на тому, що об'єктивізм – це, по суті, є «символ віри» історика, вважати його науковим принципом недоречно. Принцип повинен впливати з основної евристичної ідеї безпосередньо у процесі дослідження. Ідея співвідноситься з темою дослідження як загальне з конкретним. Власне ідея й визначає принципи, підходи, методи тощо. Що ж до загального принципа історичного (й взагалі гуманітарного) дослідження, то на сучасному етапі таким можна вважати *принцип інформаційної взаємодії*. Історик має справу з інформацією – і в діахронії, і в синхронії; на цій базі він методом комбінаторики отримує нове знання. Самий процес діяльності – інформаційна взаємодія (відбір, переробка, класифікація тощо), причому, у відповідності із сучасними уявленнями, «*синхронна інформація є засобом здійснення діахронної*». В історичному дослідженні ця закономірність виявляється в тому, що «позаджерельне знання» є визначальним щодо джерельного. До речі, на цьому вже давно наполягав відомий польський теоретик Єжи Топольський (*Топольський Е. О ролі внеисторического знания в историческом исследовании // Вопросы философии. – 1973. - № 5*).

2. К. і. н., доц. кафедри історії нового та новітнього часу ЧНУ **В. Ф. Холодницький** поцікавився в доповідача, як бути з принципом об'єктивності сьогодні, коли з'явилися такі нові напрямки, як, наприклад, «альтернативна історія», або коли кожен з авторів підручників чи навчальних посібників висвітлює історичний процес, події та факти по-своєму.

Відповідаючи на запитання, доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що він у своїй доповіді акцентував увагу на дисципліні історія як такій. Водночас у самій історії є свої напрямки, підрозділи (так би мовити, субдисципліни) тощо. Наприклад, у межах історії існують такі субдисципліни, як етнологія, археологія. Критерії об'єктивності в цих субдисциплінах також можуть відрізнятися. Проте, ці критерії в межах однієї дисципліни історія будуть мати набагато більше спільного, ніж в історика і фізика.

3. Ст. лаборант кафедри історії нового та новітнього часу ЧНУ **О. М. Павлюк** запитала, яким чином можна дотримуватися об'єктивності при міждисциплінарному підході, які критерії об'єктивності будуть при цьому висуватись на перший план.

Відповідаючи на запитання, доц. **Є. В. Сахновський** підкреслив, що коли дослідження здійснюється в межах однієї дисципліни, але на перетині кількох субдисциплін, то необхідно, щоб самий дослідник вирішив для себе, критерії об'єктивності якої субдисципліни є для нього основними.

4. К. і. н., доц. кафедри історії України ЧНУ **А. В. Федорук** поцікавився в доповідача, як вирішується проблема об'єктивності в сучасній західноєвропейській науці, де спостерігається вже певний відхід від

«постмодерну» і поява нового нарративу, навіть з елементами «неопозитивізму» (що вимагає від дослідника зовсім інших підходів в аналізі джерел та ін.).

Відповідаючи на це запитання, доц. **Є. В. Сахновський** зауважив, що дійсно останнім часом на Заході почали з'являтися нові, з точки зору офіційної української історичної науки навіть у дечому «крамольні», ідеї. Наприклад, сьогодні існує т.зв. «додисциплінарне» ставлення до історії, коли побутує думка відмовитись від історії як від дисципліни. Пов'язане це з тим, що свого часу постмодерністи (М. Фуко та ін.) доводили, що історія тісно пов'язана з політикою та ідеологією. Очевидно, під впливом цієї доволі суворої критики й з'явилася тенденція «додисциплінарності». Вона передбачає наближення історії до літератури: брати певний історичний сюжет і описувати його у вигляді нарративу (звідси такі тематики як «історія жесту», «історія моди» і т. ін.).

5. Продовжуючи своє запитання, доц. **А. В. Федорук** зазначив, що навіть в межах дисциплінарного підходу є значні труднощі, пов'язані з неоднорідністю досліджуваних джерел. Якщо взяти, наприклад, медієвістику, то можна побачити, що до початку XIV ст. переважає одноманітність джерел (історичні хроніки, які як джерела є дуже суб'єктивними), тоді як згодом з'являється певна кількість актових документів і джерел іншого виду. Чи означає це, що тільки з певного періоду можна більш об'єктивно з'ясовувати історію?

Відповідаючи, доц. **Є. В. Сахновський** підкреслив, що дане запитання є загальною темою для окремого обговорення, оскільки стосується проблем джерелознавства. У дослідників античності, медієвістів джерел нараховується обмаль, буквально одиниці; знайти в цих галузях нове джерело – це вже відкриття. Водночас, ближче до нашого часу (починаючи з винайдення книгодрукування, а від XIX ст. – й поготів) з'являються масові джерела. Що стосується XX ст., то тут історик взагалі опинився перед проблемою вибору джерел, оскільки їх стає стільки, що практично неможливо опрацювати. А на рівні музеїв, бібліотек це питання стоїть ще гостріше: що саме зберігати, а що ні, що у майбутньому буде вважатися джерелом, а що не буде... Певний вихід вбачається у комп'ютеризації фондів. Сьогодні ж побутують різні думки: зокрема, медієвісти стоять на позиціях абсолютного зберігання джерел, тоді як спеціалісти по новітній історії пропонують різні критерії відбору.

6. К. і. н., в. о. доц. кафедри історії нового та новітнього часу ЧНУ **О. Т. Безаров** зауважив, що у викладі доповідача проблема об'єктивності по суті зводиться до проблеми тексту. Водночас, чи не можна вважати, що проблема об'єктивності – це, насамперед, проблема закономірностей в історії?

Відповідаючи, доц. **Є. В. Сахновський** одразу зазначив, що історія – класична гуманітарна дисципліна. В межах історії, безумовно, є субдисципліни (такі як вже названі етнологія, археологія), які мають справу не тільки чи не стільки з текстами, а з усними чи речовими джерелами. Однак сама історія як наукова дисципліна, безперечно, дисципліна текстова.

Літературознавці, літературні критики в цьому плані значно випередили істориків в методиках тлумачення текстів. Взяти, хоча б, широко дискутовану в колі літераторів ідею «смерті автора» в тексті, про яку історики майже не чули. Що стосується другої половини запитання (щодо проблеми закономірностей), то це є питання філософії історії. Остання з кінця XIX ст. існує в двох аспектах: по-перше, як філософія історії, що займається історичним процесом, питаннями законів, загальних закономірностей розвитку (матеріальна або субстантивна філософія історії), і, по-друге, як філософія історичного пізнання (гносеологічна філософія історії). Остання близька до методології та логіки пізнання. Сьогодні мова йшла про історичне пізнання, тоді як безпосередньо історичного процесу ми не торкалися.

7. Асист. **В. І. Пінцак** поцікавився у доповідача, які методи й шляхи пізнання до розуміння об'єктивної дійсності пропонує саме він. Чи це залежить від конкретного джерела й конкретної події?

Відповідаючи на запитання, доц. **Є. В. Сахновський** підкреслив, що, насамперед, це залежить від обраної дослідником проблеми, від об'єкту дослідження. Об'єкт визначає все інше – методи, підходи та ін. А починати, як вже зазначалося раніше, потрібно з ідеї дослідження.

8. Проф. **О. І. Сич** запитав, чи не позначилася сьогоднішня еволюція від віри істориків у необхідність об'єктивного висвітлення минулого до негативізму постмодерністських часів на проблематиці історичних досліджень взагалі? Адже, якщо брати сучасні зарубіжні дослідження, то тематику багатьох з них можна виразити поширеним колись у радянські часи терміном «мелкотемье». Чи пов'язано це з тим, що, зневірившись в об'єктивності історичних досліджень, зарубіжні історики занурилися у «мікроісторію», «психоісторію», «історію повсякденності» та ін. дослідження настільки дрібних речей, що там особливо доводити об'єктивність не потрібно.

Даючи відповідь, доц. **Є. В. Сахновський** зауважив, що найдошкульніший удар по історії як галузі пізнання й по істориках як науковцях був нанесений Першою світовою війною. До неї існувала впевненість в об'єктивності історії (як і популярність історичної науки загалом), викликана пануванням позитивістських течій, під впливом яких історики намагалися вивести певні закономірності розвитку людства. Маси, психологічно травмовані війною, перестали вірити в наявність об'єктивних історичних закономірностей і можливість їх пізнати. Починається зневіра, у тому числі серед самих істориків, поширюються релятивістські тенденції тощо. Звідти й пішли перші паростки т. зв. «мелкотемья»...

Після відповідей доповідача на поставлені йому запитання розпочалося обговорення окресленої ним проблеми, у ході якого будь-хто з присутніх мав можливість висловити свої міркування.

Так, асист. **В. І. Пінцак**, розпочинаючи обговорення, зазначив, що, виходячи зі складності проблеми пізнання історичної дійсності на різних рівнях, у різних площинах та ін., виникає цілком слушне запитання: чому не

дозволяється затверджувати однакові теми та плани дисертаційних досліджень? Адже опис, аналіз однакових подій у різних дослідників можуть суттєво відрізнятися... (доц. **С. В. Сахновський** при цьому зауважив, що, на його думку, однакові теми досліджень затверджувати можна, але не план, оскільки план це вже є індивідуальне розкриття теми кожним дослідником).

Доц. **В. Ф. Холодницький** підкреслив, що обговорювана проблема є надзвичайно актуальною як для істориків-науковців старшого покоління, так і для тих, хто займається підготовкою своїх кандидатських дисертацій. Він високо оцінив рівень прослуханої доповіді за змістом, а також за бездоганністю аргументів. Водночас він зауважив, що, виносячи такі теми на студентський загаль, необхідно пристосовувати їх виклад до сприймання початківцями, зокрема, адаптовувати, спрощувати термінологію і т. ін. Доц. **В. Ф. Холодницький** також погодився із тим, що історія – наука більшою мірою суб'єктивна, ніж об'єктивна. Тим більше, що інколи можна говорити не про недостатню об'єктивність джерел, а про те, що вони можуть створюватись зі спеціальною метою – заплутати дослідника (тобто, по суті, є сфальсифікованими). Тому виникає питання: як історика розібратись, перевірити це джерело? Як стверджують історичні дослідження в плані джерелознавства, подібних проблем, починаючи з доби нового, новітнього часу стає дедалі більше. У тому числі з такими проблемами стикаються й архіви. Надзвичайно актуальною є й питання зберігання величезного масиву джерел, який збільшуються вже не в арифметичній, а в геометричній прогресії. Тут вже питання йде не стільки про об'єктивність того, що потрапляє до архівів, скільки про самий процес відбору: адже джерела, які об'єктивно відображають дійсність, також в силу певних причин можуть не потрапити до фондів. Вже після Першої світової війни кількість паперових джерел подвоїла масив, нагромаджений до війни. За відсутності необхідних для зберігання приміщень чимало держав прийняли рішення знищити значну частину документів. Проблема є сьогодні й відтворення тих документів, які колись були переведені в інші носії (мікрофільми, фоно- та кінозаписи), оскільки техніка застаріла, відсутні деталі, тоді як на нових технічних засобах відтворити їх виявляється неможливим. Завданням є переведення їх на сучасні технології.

К. і. н., в. о. доц. кафедри історії нового та новітнього часу ЧНУ **А. В. Мінаєв** зазначив, що дана проблема стосується не лише гносеології історичних досліджень, але й загалом наукового пізнання як такого. Адже, якщо подивитись на історію розвитку теорії пізнання, то можна побачити, що остання розвивається певними циклами: об'єктивізм замінюється релятивізмом і навпаки. Ми говорили про Гегеля, але можна згадати про Канта з його апіорним і апостеріорним пізнанням, непізнаваними «речами в собі» тощо. Безумовно, Перша світова війна призвела до релятивізму в науковому пізнанні, однак все зводити тільки до наслідків війни не можна, оскільки й до того часу існували певні релятивістські тенденції. В цьому плані потрібно згадати відоме гасло «Назад до Канта!», появу цілої течії в гносеології – «неокантіанства» і т. ін., тобто сказати про певний науковий

релятивізм, який значною мірою зумовила серед частини вчених ще «друга наукова революція». Симптоматичним у цьому контексті є виступ на одній з наукових конференцій ще в 1872 р. німецького фізіолога *Дюбуа-Реймона*, який говорив про «межі природознавства» наступне: якщо стосовно таємниць матеріального світу можна вживати термін «*ignoramus*» («ми не знаємо»), то щодо таких світових філософських загадок як матерія, свідомість та ін. варто застосовувати слово «*ignorabimus*» («ми ніколи не дізнаємося»). Отож, виходячи з такої певної циклічності, можна передбачити, що через певний час об'єктивізм може повернутися у вигляді якогось неопозитивістського впливу. Але є ще одна площина, якої варто торкнутися. На сьогоднішньому засіданні мова йшла про об'єктивність у науковому пізнанні, основними аспектами якого були питання щодо того, наскільки джерело може відобразити об'єкти, і наскільки дослідник може дослідити джерело. Але, якщо ми візьмемо проблему викладання, то тут постає на додаток питання адаптації. А значить, з'являється *третьій рівень проблеми об'єктивності*: наскільки адаптатор-викладач адекватно відображає думки дослідника. Тому на рівні викладання виникає ситуація, коли доводиться пристосовувати певні ідеї, теорії, що містяться у спеціальній літературі до рівня студентів, який часто залишає бажати кращого. Це дещо виходить за межі сьогоднішньої теми обговорення, але також є важливою проблемою.

Доц. **А. В. Федорук**, продовжуючи щойно підняте питання, зазначив, що тут поєднується науковий аспект із педагогічним, дидактика із наукою. *Наука – те втаємничене*, що не виходить на загаль – повинна лишатися цариною спеціалістів, людей, які знають суть того, чим вони займаються. Зрозуміло, що студентам (внаслідок багатьох причин дидактичного характеру) ми не все можемо сказати. І, очевидно, це й не потрібно: потім той зі студентів, хто пов'яже життя зі сферою професійної науки, сам поступово дійде того рівня, який дозволить поставити певні питання. Навряд чи є доцільним знайомити його наперед із утаємниченим, зайвий раз його розчарувати тощо. До того ж, недарма сьогодні ставиться глобальне за змістом питання об'єктивності у науці взагалі й науки як такої. Недарма сьогодні говорять про таке явище як «хаотичність» в історичній науці, тому що після Першої світової війни з'явилося надзвичайно багато різних напрямків, які оперували різними поняттями «історія». Тому сьогодні на перший план виходить завдання пошуку системності, взаємного зв'язку цих різних напрямків, щоби різні дисципліни, субдисципліни могли знайти щось спільне в одній проблемі для того, щоб взаємно інформаційно доповнювати одне одного і, в кінцевому підсумку, досягати єдиного бачення об'єктивності. Наприклад, археологія досить активно працює з епохою античності, медієвістикою. Однак, західноєвропейська археологія сьогодні вже використовується для дослідження питань Першої світової війни, доповнюючи тим самим певний комплекс знань, який зберігся не на текстовому, а на речовому рівні. Приблизно те саме можна сказати про етнологію. Таким чином, можна говорити про формування певної комплексної моделі об'єктивності.

Доц. **Є. В. Сахновський**, коментуючи попередній виступ, зауважив, що дійсно необхідно розрізняти (і розділяти) наукову історію (науку) від дидактичної історії (викладання). Між іншим, на цьому активно наголошує сучасний український науковець Н. Яковенко. У науці правомірні сумніви, дебати, нерозв'язані питання, наука весь час перебуває у пошуках, що є цілком природним. А для студентів (тим більше, школярів) існує дидактична історія, яка дає їм визначені, стійкі знання. Ще одним питанням є різниця між шкільною освітою та вузівською. У школі потрібно давати однозначне трактування історії. Сьогодні можна чути про проблемне викладання в школі. Але це є заплутування дітей, які не володіють ні достатніми знаннями, ні певними вміннями й навичками для розв'язання проблем. Лише у вузі (на другому-третьому курсах) вже можна говорити про постановку певних проблем. По великому рахунку навчання на університетському рівні має виробити у студентів навички критичного мислення і саме це слід усіляко заохочувати.

В. о. доц. **О. Т. Безаров** зазначив, що, прослухавши семінар, згадав слова, що любити історію ти вивчати історію – «дві великі різниці». Він навіть думку *А. І. Ракітова*, автора книги «Історичне пізнання», який зводить проблему об'єктивності в історії до чотирьох базових тез: а) проблема історичної психології, б) проблема етнопсихологічної реконструкції; в) проблема історичного розуміння, г) проблема раціональності. Останнє поняття виступає ключовим, оскільки раціональність у будь-якому історичному дослідженні фігурує двічі: по-перше, як раціональність самого історика, і, по-друге, як раціональність справи історика (світогляд, інструменталізм, механізм мотивації та ін.). Тут, на думку автора, виділяється така проблема як розмитість західної постмодерністської історіографії, схильної приймати власний тип раціонального мислення за єдино можливий. Це призводить до певної розмитості, створює хаос і сунбур в науковому пізнанні. Водночас не всі історичні персонажі мотивують свої дії раціональними мотивами, а тому варто розглядати ірраціоналізм, міфотворчість також як суттєві складові історичної реальності. Загалом необхідно чітко усвідомлювати єдність оцінок та істин у будь-якому історичному пізнанні. Таки чином ми знову виходимо на проблему критеріїв оцінки об'єктивності. **О. Т. Безаров** підкреслив, що московські історики, з якими йому доводилось спілкуватися, також зазначали, що постмодерністська хвиля, яка йде від західної історіографії, розмиває традиційну російську історіографію. Російські історики не зовсім погоджуються з тим наративом, який виступає зразком історичних досліджень у західноєвропейській історіографії, коли історик сам вигадує категорії, які потім і знаходить у процесі власного дослідження.

Зав. кафедрою, проф. **О. І. Сич**, підбиваючи підсумки роботи наукового семінару, дав високу оцінку доповіді доц. **Є. В. Сахновського** та зазначив, що обговорення запропонованої проблеми вивело присутніх ще принаймні на три теми наукових семінарів. Щодо обговорюваних питань, з яких основними були, по-перше, чи може історик об'єктивно вивчати

джерела й, по-друге, чи можуть джерела об'єктивно відображати події, то чіткої відповіді на них ми так і не почули. Так само, яким інструментарієм необхідно володіти сучасному історику, щоби більш-менш об'єктивно вивчати джерела. Сьогодні варто про це говорити, адже у наш час просто забагато джерельної бази: образно кажучи, «океан інформації», в якому просто можна потонути (особливо, враховуючи кількість фальсифікацій). З іншого боку, все більшого поширення набуває, особливо на Заході, ситуація, коли історик намагається залучити до дослідження джерела, так би мовити, іншого походження (у тому числі, речові, літературні, аудіовізуальні тощо). Ці та подібні питання ми могли би обговорити на наших наступних наукових семінарах. Крім того, обговорювані проблеми зайвий раз підкреслюють важливість джерелознавства, що не завжди чітко усвідомлюється студентами-істориками.

Що стосується різниці між академічною історією та шкільною (проблема, яка також сьогодні звучала), то в школі дійсно необхідно давати якісь установлені знання. Втім, саме науковці повинні задавати тон у викладанні історії (наприкладі 80-х рр. вчителі, яких направляли на курси підвищення кваліфікації, так прямо нам і казали). І тут виникає етична проблема: вчитель, який, особливо по сучасній історії, прямо чи опосередковано залежить від політичної кон'юнктури, казатиме учням, як само необхідно трактувати ті чи інші події минулого. Якщо ж через п'ять – десять років академічна наука дійде обґрунтованого, але протилежного висновку щодо оцінки тих подій, і ця оцінка буде запроваджена в шкільну літературу на рівні підручника, то які думки колишні учні будуть про історичну науку загалом і про колишнього вчителя зокрема?

Щодо принципу об'єктивності і ставлення на Заході до історії як такої, проф. **О. І. Сич** зауважив, що дійсно там переважає описовість, наратив, натомість виведення причин, формулювання узагальнень зустрічаються вкрай рідко. Він навіть кілька прикладів, з якими стикався особисто, коли в самому тексті книги немає жодного посилання, однак вона супроводжується великою кількістю ретельно опрацьованих джерел та літератури, довідниковим апаратом тощо. Це дійсно, як зазначалося, пов'язано із кризою історичної науки, яка почалась після Першої світової війни. Одним із напрямків виходу з кризи й була поява історичного наративу, сенс якого був у тому, щоб зробити історію цікавою для вивчення та легкою для сприймання. Для вітчизняних істориків тут є завдання: з одного боку, не знижувати рівень науковості й об'єктивності в дослідженнях, а з іншого, прагнути того, щоб історія була цікавою для тих, кому ми її викладаємо.

Завершуючи свій виступ, проф. **О. І. Сич** звернув увагу на одну приховану небезпеку: якщо студентам прямо й відверто наголошувати на неможливості об'єктивного історичного пізнання, то чи не викличе це певну розгубленість у навіть найкращих із них. Адже може виникнути закономірне питання: чи варто взагалі займатися історією, якщо неможливо нічого об'єктивно дослідити. Тому до цього також потрібно підходити обережно.

Втім, учасники наукового семінару дійшли загалом оптимістичного висновку: любити історія на професійному рівні – не означає знати лише її достоїнства, переваги чи преференції. Потрібно знати також її недоліки, вразливі місця, логічні недоречності. Лише свідоме сприйняття і переваг, і недоліків своєї професії може бути поступом до її вдосконалення і, насамкінець, сприйняття суспільством.

Огляд підготували Є. В. Сахновський та А. В. Мінаєв

УДК 378.096(477.85)

Василь Холодницький

Становлення та діяльність кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету в 1940-1955 рр.*

Об'єднання кафедри нової історії та кафедри стародавнього світу в одну кафедру загальної історії відображало загальні тенденції розвитку вищої школи в країні. Іншими словами дане об'єднання стало наслідком виконання постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС за № 1858 від 30 серпня 1954 р. „Про роботу вищої школи” і наказу Міністерства вищої освіти СРСР за № 975 від 9 вересня 1954 р. „Про покращення підготовки, розподілу і виховання спеціалістів з вищою і середньо-спеціальною освітою”. В результаті виконання даних рішень у 1955 р. кількість кафедр по Чернівецькому університету скорочено з 45 до 39, кількість спеціальностей з 34 до 15, а спеціалізацій – з 45 до 29.

Перед початком нового 1955-1956 н.р. викладачі кафедри стародавнього світу написали заяви з проханням зарахувати їх на відповідні посади, але вже об'єднаній кафедрі загальної історії¹. Правда, керівництво об'єднаною кафедрою загальної історії було залишено за М. А. Алекберлі. Та, власне, кістяк даної кафедри склали викладачі тепер уже колишньої кафедри нової історії. Можливо, й тому у їхніх особових справах не знаходимо подібних заяв.

На початку 1955-1956 н.р. на кафедрі загальної історії працювали: кандидат історичних наук, доцент М. А. Алекберлі (він же завідувач кафедрою), кандидат історичних наук, доцент Євген Вікентійович Черезов, кандидат історичних наук, старший викладач В. К. Литвинов, кандидат

© Холодницький В., 2008

* Закінчення. Початок в „ІП”. – 2007. – Випуски 3-й і 4-й.